

JOURNAL OF SOCIAL AND HUMANITIES SCIENCES RESEARCH

Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi

Open Access Refereed e-Journal & Refereed & Indexed

Article Type	Research Article	Accepted / Makale Kabul	27.07.2019
Received / Makale Geliş	26.03.2019	Published / Yayınlanma	29.07.2019

SEYR U SÜLÛK VE ESASLARI SEYR-U SULUK AND PRINCIPLES

Eyyup ÇINAR

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kahramanmaraş / TÜRKİYE,
ORCID: 0000-0002-4961-1756

ÖZET

Seyr u sülûk Hakka vuslat etmek isteyen kimsenin bir müşide intisap ederek yapmış olduğu yolculuktur. Bu yolculuk esnasında bir takım uygulamalar söz konusudur. Bu uygulamalar müridin amacına ulaşması için müşid tarafından gerçekleştirilir. Mürid, yolculuk esnasında müşidinin direktiflerini itiraz etmeden yerine getirmelidir. Seyr u sülûk ve esasları ismiyle yapmış olduğumuz bu çalışmanın, tasavvuf yoluna girmek isteyenlere fikir vermesi bakımından faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Seyr u sülûk, Mürit, Müşit

ABSTRACT

Seyr u sülûk; journey up to God anyone who wants to make a journey by entering a master. During this journey there are some applications. During this journey there are some applications. These applications are carried out by the master in order to achieve the purpose of the master. The disciple must follow the directives of the master during the journey without objection. We believe that this study, which we have done under the name Seyr u sülûk and its principles, will be useful in terms of giving ideas to those who want to enter the path of Sufism.

Keywords: Mysticism, Seyr and sülûk, Disciple, Mentor

1. GİRİŞ

Tasavvufta mürid ile müşid arasındaki ilişkinin en yoğun şekilde yaşandığı durum seyr u sülûk olarak adlandırılan bir takım uygulamalarda kendini gösterir. Bu ilişkiyi iyi anlayabilmek için seyr u sülûk kavramı ve onunla ilişkilendirilen durumlar hakkında bilgiler vermenin konunun çerçevesinin çizilmesi açısından önemli olduğu kanatındeyiz.

2. SEYR U SÜLÛK

Seyr u sülûkun başlaması için öncelikle bir müşide intisap etmek gerekir. İntisap sözlükte, kendisine nispet etmek, ait göstermek, bir ailenin, bir işyerinin bir topluluğun içinde yer almak, oraya mensup hale gelmek, oranın bir ferdi olmak gibi anlamlara gelir (Ayverdi, 2006: 1422). Tasavvuf istilâhında ise, bir tarîkâta girmeyi, bir şeyhe biat etmeyi ifade etmek için kullanılır (Canbulat, 2010: 318).

Sözlükte “seyr” kelimesi gezmek, “sülûk” kelimesi de yürümek ve gitmek anlamındadır. Tasavvuf istilâhında ise seyr, cehaletten ilme, kötü ve çirkin huylardan güzel ahlâka, kendi vücudundan Hakk’ın vücuduna doğru hareket demektir. Sülûk ise sâlike Hakk’a vuslat yolunu hazırlayan ahlâkî eğitimidir (Yılmaz, 2010: 183). Seyr u sülûk, bir tarîkâta müşidinin rehberliği ve denetimi altında müridi aşama aşama Hakk’a ulaştırmak için takip edilen usul (Ayverdi, 2006: 2763) ve müridin manevi makamlarını tamamlayıncaya kadar geçirdiği safahata verilen isimdir (Özköse, 2012: 333).

Âdemoğlundaki iki ruh vardır. Birisi için ruh-ı hayvâniyye tâbiri kullanılır. Bu ruh çeşidi Cenâb-ı Hakk’ın celal sıfatının tecellisidir. Diğerine ise ruh-ı sultâniyye adı verilmiştir. O da Cenâb-ı Hakk’ın cemal sıfatının tecellisidir. Beden ikliminde, bu iki padişahın birer veziri ile birer şeyhülislamı vardır ve

onlar ile vücud ikliminde tedbir ve tasarruf ederler. Ruh-ı hayvâniyyenin veziri akl-ı maaş yani dünya hayatı ve işlerine yönelik akıldır. Beslendiği yer kevn ü fesat yani oluş ve bozuluş âlemidir. En güçlü danışmanı ve yönlendiricileri de şeytanlardır. Ruh-ı sultâniyyenin veziri ise akl-ı mead yani ahiret yurduna yönelik çalışan akıldır. Bu akıl türünün şeyhülislamı melektir. Amacı da fesattan uzak olan ebedî ahiret yurdunu kazanmaktır. Hayvânî ruh, yiyip içmek, giyinip kuşanmak gibi zâhirde insana zevk ve lezzet verecek ne kadar şey varsa, onların hepsinden sefa ve kuvvet bularak, sultânî ruha galip gelir. Ruh-ı sultâniyyenin zevki, zikir ve fikir, ibâdet ve tâat ve Allah Teâlâ'nın emirlerine uymak, nehiyelerinden sakınmaktır. İnsan vücudunda, ruh-ı sultân, ruh-ı hayvâna galip olmaz da, hayvanî ruh kendi haline bırakılırsa, emmâre sıfatında kalır. Bu halde iken emmâre sultânî ruha üstünlük sağladığından sahibi hayvan gibi olur. Belki daha da alçak derecede, dünyada da âhirette de zarar ve ziyan içinde kalır (Şemsüddîn, 1973: 136).

İşte seyr u sülûk ile yapılan yolculuk, hayvânî ruhtan sultânî ruha doğru yapılan bir yolculuktur ki, daha önce bu yolu katetmiş olan bir rehber öncülüğünde yürütülmelidir. Aksi takdirde şeytânî tuzaklar bu yolculuğa set çekerek amaca ulaşmayı engelleyecek ve insan, kâmil olma vasfına ulaşamayacaktır.

Bir tarikatın seyr u sülûk usûl ve âdâbı incelenirken, bîat ve zikir telkini, günlük vird ve ibâdetler, mürîdin mânevî yolculuğunda katedeceği mertebeler ve bunlara ait zikirler, toplu yapılan zikir usûlü, halvet, riyazet ve çile vs. tekke hiyerarşisi ve sâlikin bunlara tâyini, mürîdin mürşidine, ihvânına ve bütün yaratılmışlara dâir sorumlulukları gibi konular dikkate alınır (Çakır, 2015: 60).

Her tarikatın kendine özgü sülûk uygulamaları olabilir. Biz makalemizde her tarikat için genel geçer olduğunu düşündüğümüz esaslardan bahsedeceğiz. Seyr u sülûk ile ilgili giriş niteliğindeki bu bilgilendirmelerden sonra, bu yolculuk esnasında yapılması gereken davranışların neler olduğunu seyr u sülûk esasları çerçevesinde inceleyelim.

3. SEYR U SÜLÛKUN ESASLARI

Hak yolda menzil almak isteyen sâlikin dürüst, samimi, azimli, hevesli ve istidatlı olması sülûkün ilk şartlarından. Bu özelliklere sahip olan kişi deneme ve hazırlık sürecini geçtikten sonra şeyh ya da şeyhin tayin ettiği halifenin gözetiminde sülûke tâbi tutulur. Aslolan bu yolculuğun, sülûkünü tamamlamış, bilgili, ihlaslı, tecrübeli, sâlih ve takvâ sahibi, bir mürşidin rehberliğinde gerçekleştirilmesidir. Çünkü sülûk süreci sıkıntılar, zorluklar ve tehlikelerle doludur. Tâlibin bu yolda tek başına yürümesi şeytânî tuzaklarda tökezleyip yolda kalmasına, yolu şaşırmasına veya yolda ayağı kayıp ümitsizliğe düşmesine sebep olabilir. Bu bakımdan sâlik, sülûk sürecinde yalnız kalmamalı, kurallara uygun hareket etmelidir ki buna sülûk âdâbı, tarikat âdâb ve erkânı denir (Uludağ, 2010: 128).

Mehmet Zâhid Kotku'nun belirttiğine göre, Cüneyd-i Bağdâdî'nin amaca ulaşabilmesi için sülûka dâir ortaya koyduğu sekiz şart vardır:

- 1-Her halükarda abdestli olmak,
- 2-Tefekkür amacıyla halvette kalmak,
- 3-Ramazân orucu dışında nafile oruçlar tutmak,
- 4-Sükûnet halini korumak,
- 5-Gündelik ders dışında zikre devam etmek,
- 6-Hayır ve şer cinsinden ne tür havâtır varsa kalpten temizlemek,
- 7-Yürekte bir teslimiyet ve hâlisâne bir itikatla kalbini mürşide bağlamak,
- 8-Allah'ın hükmüne ve mürşidinin emirlerine itirazı terk edip kabz halini de bast halini de yaratandan bilerek tam bir teslimiyet göstermektir (Kotku, 1991: 2).

Farz olan namaz ve diğer ibadetlere devam ve edâ zaten seyr u sülûkun olmazsa olmaz şartıdır. Buna ilaveten önceden kazaya kalmış namaz ve oruç varsa, onları da tekmlen edâ etmeye çalışmak lazımdır. Yalan söylemekten ve dedikodudan sakınmak, sadece kendi kusurları ile ilgilenerken bunların affi için niyazla meşğul olup herkesle iyi geçinmeye gayret etmek sülûkun esasları arasında öne çıkan diğer hususlardır (Şemsüddîn, 1973: 10).

3.1. Tevbe ve İstiğfar

Arapçada; pişmanlık, nedamet, geri dönme, rüçû etme anlamlarına gelen tevbe, tasavvuf istilâhında, dinde yerilmiş şeyleri terkedip övgüye lâyık olanlara yönelme, kötü ve günah işlere pişman olup Hakk'a dönme, Hakk'a yönelme ve Rabb'in hukukunu gözetme anlamındadır (Uludağ, 2002: 350).

Tevbe, dönmek demektir. Yani Allah'a dönmek, nefsin arzularını terk etmektir. Bunun için üç değişiklik gereklidir. Birincisi eski arkadaşlardan kopmak, ikincisi dış görünüşü değiştirmek ve üçüncüsü de yiyecek ve içeceklerde helal-haramı gözetmektir (Kara, 2010: 56).

Kişinin günahlardan, sırf günah olduğu için pişmanlık duyup vazgeçmesi tevbedir. Bir başka ifadeyle tevbe, mü'minin fena ve kötü huylardan, İslam'ın ruhuna aykırı davranışlardan sıyrılması, samimiyetle güzel huylara yönelmesi (Yılmaz, 2010: 159), boşa geçirdiği vakitlerini telâfi maksadıyla, harap olanı onarmak için nefsanî duygularını giderip ilme uyararak bu yönelişinde sebat etmesidir (Sülemî, 1981: 23).

Tevbe hâl ile istiğfar kâl iledir ki birbirinin tamamlayıcısıdır. Bunların birini diğerinden ayrı düşünmek mümkün değildir. Çünkü bunlar iç içe girmişlerdir. Tevbe seyr u sülûkun başlangıcıdır. İstiğfar ise terakkiyi sağlar. Peygamberimizin günde yüz defa "istiğfar" etmesi yüz derece yükselmesi demektir. İnsanların yapacağı her istiğfar, kalplerindeki bir perdenin kalkmasına vesile olur (Güven, 1992: 192).

İlâhî dinlerin tamamına göre insan hem iyilik hem kötülük yapmaya meyilli olarak yaratılmış bir varlıktır. Hz. Âdem hata etmiş, fakat tevbe ile Allah'ın rahmetine ve affına mazhar olmuştur. Oysa şeytan tevbe yolunu tutup af kapısını çalmamıştır. Öyleyse günah irtikab eden kimse tevbe ettiği takdirde âdemiyyet nesebince, aksi tavır içerisinde olduğunda ise şeytâniyet vasfınca hareket etmiş olur. Gerçekte tevbe imanın dışı yansımasıdır; elest bezminde Allah'a verilen sözün hatırlanarak yapılan ahdin yenilenmesidir; Kur'an'da işaret edildiği gibi nefsini tezkiye ederek kirlerden (Şems, 91/9-10) arındırma ameliyesidir. Tevbe, inancın kaynağı olan kalp aynasındaki lekelerin giderilmesidir. Ebû Hüreyre'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: *"Kul bir günah işlediğinde, kalbinde siyah bir nokta belirir. Eğer o günahından tövbe edip uzaklaşırsa kalbi arınır. Tövbe etmeyip günah işlemeye devam ederse, o siyah nokta artar ve nihayet kalbin her tarafını kaplar."* (İbn-i Mâce, Zühd: 29). Cenâb-ı Hakk'ın, *'Onların işlemekte oldukları günahlar kalplerini kirletmiştir'* (el-Mutaffifin, 83/14) şeklindeki beyanında belirtilen kir ve pas, hadiste belirtildiği gibi günahlara devam etmekten kaynaklanmaktadır (Topaloğlu, 2012: 280).

Tevbe etmek her bir mü'min için farz-ı ayın hükmündedir. İnanan kişinin hiç vakit kaybetmeden bir an evvel nasûh tevbesi ile günahlarından af dileyip; Hakk'ın nimetine mazhar olan âbid, sâlih, zâhid ve şâkir, aynı zamanda zâkir kullarının arasında yer almaya sa'y ve gayret göstermesi gerekir. İsyân vadilerinde tevbeden mahrum bir şekilde keyfe mâ yeşâ yaşayanların sonlarının felaket ve hüsrana neticeleneceğinden hiç şüphe yoktur. Binâenaleyh, evlâda ve iyâle, eş, dost, akraba ve ahbablara her fırsatta tevbenin ne kadar önemli olduğunu duyurmaya çalışmalıdır (Kotku,1992b: 12).

Tevbenin bu öneminden olacak ki tarikatların çoğuna tevbe ve istiğfar ile girilir. Bina için toprak, yaşamak için gıda neyse, tarikat ve tasavvuf makamlarında yükselmek için tevbe odur (Güven, 1992: 193). Tasavvufî vahdet hayatının kapısı olan ve ruhun selameti için mümini Allah'tan ayıran günahın zararlı olduğunu idrâk etmekten doğan tevbe, Allah ile insan arasındaki perdelerin kalkmasına vesile olan ilk makamdır (Bardakçı, 2005: 81).

Tevbe etmenin bir takım koşulları vardır. En önemli koşul ise tevbeye konu olan suça bir daha dönülmemesidir (Hançerlioğlu, 1994: 649). Tevbeden maksat nefsin yaramaz sıfatlarını iyiye döndürmektir. Bunun içinde dört şeye dikkat etmek gerekir; ihlas, iyi amel, riyazet ve zikir (Kara, 2010: 56).

Tasavvufta tevbenin sağlıklı olabilmesi için, geçmiş, yaşanan an ve geleceğe ait şu üç esası hâvî olması gerekir:

- İşlenen günahlara pişmanlık duymak (geçmiş),
- Hali hazırda günahlardan sıyrılmak (yaşanan an),
- Bir daha günaha dönmeme azminde olmak (gelecek) (Yılmaz, 2010: 160).

Mürîd her ne kadar samimi bir şekilde tevbe etse de tevbesini bozma ihtimalinden dolayı mürşitler tevbe kapısının her dâim açık olduğunu onlara zaman zaman hatırlatmışlardır. Mevlânâ Celâleddin Rûmî'nin; "Tevbenin batı tarafında bir kapısı vardır; güneş batıdan baş göstermeye devamla kıyamete kadar halka açıktır, o kapıdan yüz çevirme"; "Gene gel, gene gel, binlerce defa tevbeni bozmuş olsan da gel" sözleri, bunun en veciz örneğidir (Schimmel, 2001:118).

3.2. İbadet

İslâmî literatürde ibâdet genel ve özel olarak iki anlamda değer kazanır. İbadetin tanımına genel perspektiften yaklaşıldığında, Allah'ın rızasını kazanmak için mükellefin sevgi ve saygı ekseninde tüm sorumluluklarını yerine getirme çabasıdır. Özel anlamda ibâdet ise mükellefin yaratıcıya karşı saygı ve boyun eğmesini simgeleyen, Allah ve Peygamberi tarafından yapılması istenen belirli davranış şekilleridir (Koca, 1999: 240).

Sûfilere gelince, onların ibâdetlere bakış açıları daha çok ibâdetlerin bâtınî özellikleri, ruhu ve özü üzerinde yoğunlaşmıştır. Çünkü onlar için ibâdetten beklenen, kişiyi Allah'a yaklaştırmasıdır. Bundan dolayıdır ki, huşû, ihlâs, Allah sevgisi ve korkusu gibi gönül ahvâlini; şükür, sabır, tevazu, affetmek, cömertlik, merhamet gibi ahlâk esaslarını; kısacası kalp temizliğine, ruhun kemâle ermesine vesile olan ve sonuçta insanı Allah'a yaklaştıran hayır türünden her türlü iyi halleri ve davranışları ibâdet hükmünde değerlendirirler. Tüm bunlar hedefe ulaşmada birer araçtır (Uludağ, 1999: 247).

Sûfiler, farz ibâdetlerin kulu Allah'a yaklaştıracığına, farzlarla beraber yapılan nâfile ibâdetlerin bu yakınlığı daha da arttıracığına ve kulu mevlâsının rızasına ulaştıracığına inanırlar. Bu istikamette ilerleyen kişi için, bir hadis-i şerifte ifade edildiği şekilde; "*Allah, kulun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli, yürüyen ayağı olur*" (Buhârî, Rikâk: 38). Bundan sebep sûfiler nâfile ibâdetlere büyük önem verirler (Uludağ, 1999: 248).

Hüdâyî'ye göre ise sülûkun aslı ubudiyettir. Bu sebeple namaz mü'minin mi'racı sayılmıştır. İbadet ihlas ile yapılırsa bu mi'rac olayı madden veya ruhen gerçekleşir, şimdi gerçekleşirse de ruh bedenden ayrılınca tahakkuk eder. Ona göre sülûk amelledir. Amellerin suretlerinin suûdu (yükselmesi), sahibinin ibâdetine, irfanına, şuhûduna ve hulûsuna tâbidir. Salih amellerin suretleri nereye suûd ederse, sahibi de oraya yükselir (Güven, 1992: 178).

3.3. Sohbet

Hakikat yolcusu talibin bu zorlu yolculuğun tehlikesinden ve ayak sürçmelerinden kurtulması için sülûkunu tamamlamış bir kâmil kişinin refakatinde ilerlemesi gerekir. Bu refakatin en önemli basamaklarından biri de şüphesiz şeyh ile derviş arasındaki en sağlıklı iletişim yöntemlerinden ve dervişin yol almasına en çok katkıda bulunan etkenlerden biri olan sohbetir. (Nedevî, 1967: 126).

Sohbet kelimesi sözlükte; kısa bir süreliğine de olsa birlikte olmak, biriyle arkadaşlık edip ünsiyet peydâ etmek, bedenî ya da gönülden uzun süre beraberlik hali, dinî veya dünyevî meselelerin konuşulduğu birliktelik gibi manalara gelmektedir. Sohbet, yaygın olarak bir şeyhin ya da âlimin sözlerini dinlemek üzere tertip edilen dinî-tasavvufî toplantı anlamında da kullanılır. Sohbet kelimesinin bu anlamları dikkate alınarak Resûlullah'ın sohbetinde bulunan Müslümanlar için sahabe ve ashap terimleri kullanılmıştır (Uludağ, 2009: 350).

Sûfiler, sohbet deyince karşılıklı konuşmaktan çok, kâmil bir insanla beraber bulunmayı, onunla hemhâl olmayı ve aynı havayı teneffüs etmeyi anlamışlardır. Sohbetin kemal sahibi kimselerle halis bir niyetle yapıldığında sâliki rızâ-yı ilâhiye ve cennete götüreceğini; kötü ve noksan kimselerle yapılması halinde ise ilâhî gazaba ve cehenneme girmeye sebep olacağını belirtmişlerdir (Türk, 2002: 27). *Peygamberimize; "Kiminle düşüp kalkalım?" diye sordular. "Görülmesi size Allah'ı en çok hatırlatanlarla" buyurdu. Başka bir anlatımda da; "Kişi sohbetinde bulunduğu dinî ve görüşündedir. Size ahireti hatırlatanlarla düşüp kalkın" buyurdu* (Ebû Dâvûd, Edeb: 19)

Sohbet, tasavvuf ıstılahında eğitim ve öğretim yolu olarak kabul edildiğine göre, o zaman sohbetin hem sohbet eden hem de sohbeti dinleyen açısından bir takım usuller çerçevesinde cereyan ettirilmesi ve kurallara bağlanmasının gerekliliği söz konusu olacaktır. Ancak bu usul ve esaslar uygulandığı takdirde sohbetten beklenen sonuç elde edilebilir.

Tasavvuf sahasında eserler yazan müellifler eserlerinde sohbetin edep ve faziletini ayrı bir bahiste incelemişlerdir. Bu konu başlığı altında sohbe katılanların ve sohbet şeyhinin uymaları gereken kurallardan bahisle, şeyhin, sohbetine katılanlara şefkat, merhamet ve samimiyetle muamele etmesi, sohbe katılanlarında şeyhlerine hürmet edip hizmet ederken birbirlerine karşı saygı, sevgi, lütufkâr ve dostane bir şekilde davranmalarının gerekliliği vurgulanır.

Kâmil bir şeyhin sohbetinde bulunan bir kimsenin yapması gereken şey, itiraz kapısını kapatarak teslimiyetle ondan dinlediği ve onda gördüğü şeyleri güzel bir şekilde yorumlayarak istifade etmeye çalışmaktır (Kuşeyrî, 2005: 561). Aksi takdirde bir velinin ya da bir mürşidin sohbetinde bulunup da, kalbide itiraz kapılarını açık tutan, sohbet edebine aykırı davranarak akdini bozmuş olur (Arvâsî, 1991: 86).

İlk dönemlerde sohbet için belli bir mekân tahsisine gidilmeksizin mescit, iş yeri, şeyhin evi, çarşı pazar gibi yerlerde sohbet yapılırken sonraki dönemlerde özellikle tekke ve zaviyeler zikir ve sohbet mekânları olarak kullanılır olmuştur. Tasavvufî sohbetler diyalog türünde ya da soru-cevap şeklinde değil, sohbet şeyhini can kulağıyla dinleme biçiminde gerçekleşir. Mevlânâ'ya göre erenlerle yapılan kısacık bir sohbet, manevi tesir bakımından, takvâ ile geçirilen yüzyıllık ömürden daha üstündür (Uludağ, 2009: 351).

3.4. Zikir (Zikr)

Zikir (zikr) lügatte; bir şeyi unutmayıp hatırdaki tutmak ya da hatırlamak, elde ettiği bilgi vb. şeyleri hıfz etmek, anmak, yâd etmek (Uludağ, 1986: 561), gibi anlamlara gelir ki çoğulu ezkâr ya da zükûrdur. Dini tasavvufî terminolojide ise; Allah'ı unutmaksızın hatırında tutmak suretiyle gaflete düşmekten ve nisyandan kurtuluş, anlamında kullanılır (Öngören, 2013: 409). Allah'ın ilk var ettiği şey zikirdir ve varlığın devamı zikir sayesinde. Şayet Allah'ı zikir ve tesbih olmasaydı hayatın akışı son bulur ve bütün eşya ölürdü (Çift, 2008: 242).

Allah Teâlâ'ya giden yolda tarikatların en temel ilkesi en kuvvetli rüknü en önemli vazifesi zikirdir. Zira Allah'ın "*Allah'ı anmak elbette en büyüktür zikirdir (ibadettir)*" (Ankebut, 29/45) sözü gereğince ibadetlerin en üstünü zikirdir. Ahzâb Suresi'nin 41 ve 42. ayetlerinde beyan edilen; "*Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin ve O'nu sabah akşam tesbih edin*" buyruğu kulların zikre her zaman devam etmesini emretmektedir (Aynî, 1985: 62).

İnsan nefsi her an kötülük yapma eğiliminde olduğundan, ona yöneleceği esnada Rabbini düşünerek bütünden, fısk u fücürden kurtulması için zikir emrolunmuştur. Bu bakımdan inanan kişinin bir işi yaparken o işte Allah'ın rızasının olup olmadığını düşünmesi, yaptığı işte Allah'ın kendisine verdiği sayısız nimetlerden hangisinden faydalanıyorsa onun farkında olarak Hakk'ı hatırlaması zikirdir (İz, 1981: 146).

Zikir ile ilgili en önemli husus, dil ile Allah'ı zikretmenin sesli veya sessiz yapılması meselesidir. Bu husus, her dönem de bir takım çevrelerce tartışılmıştır. Aslında her iki zikir şeklini de Hz. Peygamber'in uygulamalarında görmekteyiz. Meselâ; Kur'an'da, Allah'ın içten yalvararak ve korkarak yüksek olmayan bir sesle tesbih edilmesi emredilmiş (el-A'raf, 7/205), Hz. Peygamber yüksek sesle tekbir getiren bir cemaati, "*Siz ne sağıra sesleniyorsunuz ne de gâibe*" (Buhârî, Da'avât: 50) sözleriyle uyardığı rivayet edilirken diğer taraftan bir kutsî hadiste, "*Kulum beni bir toplulukta anarsa ben de onu daha hayırlı bir toplulukta anarım*" (Buhârî, Tevhîd: 15) dendiği ve Resûlullah'ın bir grup sahabeye, "*Ellerinizi kaldırın ve hep birlikte 'lâ ilâhe illallah' deyin*" (Müsned, IV, 124) buyurarak zikir yaptırdığı, mescitte sesini yükselterek zikir yapan biri için, "*Ah edip inleyerek gönülden yakarıyor*" (Müsned, IV, 124) deyip ona mâni olmadığı da mervîdir (Öngören, 2013: 410).

Bundan dolayıdır ki zikrin sesli ya da sessiz yapılması, tarikatların tasnif edilmesinde en önemli kıstaslardan biri olmuştur. Bu kapsamda tarikatlar; cehrî (açık) ve hafî (gizli) zikri benimseyen tarikatlar şeklinde sınıflandırılır. Nakşibendiyye tarikatında zikir silsilesi Hz. Ebû Bekir'e dayandırılır. Bundan dolayı Nakşibendiyye meclislerinde hafî olarak, Allah (ism-i zât zikri), lâ ilâhe illallah (nefiy ve ispat zikri) adı verilen zikirler icra edilir. Zikir silsilesi Hz. Ali'ye ulaşan tarikatlarda ise zikirler genellikle hareket halinde ve sesli (cehrî) bir şekilde yapılır.

Aslında her iki zikir şeklinin gayesi de, kulun, Yüce yaratıcının büyüklüğü karşısında acziyetini ifade edebilme ve yaratıcı ile yaratılan arasında uhrevî bir bağ oluşturabilme çabası olduğu görülür. Bu amaç

çerçevesinde düşünüldüğünde her iki zikir uygulaması arasında mukayeseye gitmek pek de fayda sağlamayacaktır. Bu iki zikir türü birbirinin tamamlayıcısı olarak düşünülmelidir.

Zikrin hangi kelime ya da sözlerle yapılması gerektiği de zikirle ilgili önemli hususlardan biridir. Zikrin; Allah (lafzatullah), lâ ilâhe illallah (tehlîl), sübhânellah (tenzih, tesbîh ve takdîs), elhamdülillâh (tahmîd ve hamdele), lâ havle velâ kuvvete illâ billâh (havkale), Allâhüekber (tekbîr, ta'zîm ve temcîd), istiâze, besmele, takdis, istiğfar, salavât vb. şeklindeki ifadelerle yapılması mümkündür. İbadetlerin geçerli olabilmesi için bir takım belli şekilsel şartlar gerektiği halde zikir için zaman, mekân, yapılış şekli vs. hiçbir şart ileri sürülmemiştir. Gece veya gündüz, ayakta, oturarak ya da yatarak, abdestli veya abdestsiz zikir yapılabilir (Öngören, 2013: 410). Zikir sözleri genellikle Allah'ın güzel isimlerinden (emâ-i hüsnâ) bazıları veya kelime-i tevhid ya da ism-i zâtın tekrarından oluşur (Öngören, 2013: 411).

Zikir, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde üzerinde çokça durulan ve uygulanması hususunda çokça hatırlatmalar yapılan ve karşı çıkanların tazir edildiği bir konudur. Zikir ile ilgili ayetlerden bir kaçını şu şekilde sıralayabiliriz: (el-Arâf, 7/205; el-Ahzâb, 33/41-42; el-Ankebût, 29/45; el-Bakara, 2/152; el-Enfâl, 8/45; er-Rad, 13/28; el-Ahzâb, 33/35; Cum'a, 62/10; Münâfikûn, 63/9; en-Nûr, 24/37; en-Nisâ, 4/142; ez-Zümer, 39/22).

3.5. Dua

Dua sözlükte “çağırma, yardım istemek, seslenmek, talep etmek” anlamına gelir. Dini literatürde ise, insanın bütün benliğiyle Allah'a yönelerek maddî ve mânevî isteklerini O'na arz etmesi demektir. Başka bir ifadeyle dua; âciz, muhtaç, sınırlı ve sonlu olan varlığın hiçbir şeye muhtaç olmayan, kendisine muhtaç olunan sınırsız ve sonsuz kuvvet ve kudret sahibi bir varlıkla kurduğu köprüdür. Bir başka açıdan dua aynı zamanda zikir ve ibadettir (Karagöz, 2010: 128).

Dua, ihtiyacın anahtarıdır. Dua, sıkıntıda olanların rahatlatma mahallidir. Darda kalanların sığınağıdır. İhtiyaç sahiplerinin nefes alma alanıdır (Kuşeyrî, 2005: 501). Dua, kulluk makamının son haddidir, insanı Allah'a yaklaştıran en büyük ibadettir (Bican, 1986: 452).

Tasavvufta ise dua, genellikle sözle (lisân-ı kâl) yapılsa da kimi zaman susularak (lisân-ı hâl) da yapılır. Duanın her ne şekilde yapılsa yapılsın içtenlikle, gönülden ve samimi yapılması gerekir. Mutasavvıflara göre Allah, ulaşılmak istenen bir sevgili olarak görüldüğünden dualarda perdelerden ve ayrılıklardan yakınılır, Hakk'a vuslat ve müşahede talep edilir. Sûfiler Allah ile kulları arasında kimi zulmetten, kimi nurdan perde misali birtakım engellerin bulunduğu, bu engellerin O'nun cemâlini müşahede etmeye mâni olduğuna inanır ve dualarında bu perdelerin kalkmasını isterler (Uludağ, 1994: 535).

Tasavvufî eserlerde her ne kadar duanın dünyevî dert ve ihtiyaçların bertaraf edilmesinde etkili olduğu belirtilse de, bir sûfi için duanın istek ve ihtiyaçların dert ve sıkıntıların giderilmesine yaraması çok da önemli değildir. Onun için duayı önemli kılan, Allah'a duyulan iştiyakı artırması ve O'nunla doğrudan haberleşmenin bir vasıtası olmasıdır (Parladır, 1994: 534).

3.6. Mücâhede

Lügatte çarpışmak, gayret göstermek, bir işte başarıya ulaşmak için elinden geleni yapmak, anlamındadır. Cehd kökünden türemiştir. Terim olarak ise, mânevî hakikatlere düşmanlığı ile var olan ve tek gayesi kötülük olan nefsi, hoşuna gitmeyen şeylerle karşı karşıya bırakarak onunla savaşılmaya ve mücadele etmeye denir (Arvâsî, 1991: 62).

Tasavvufta mücâhede ya da cihad denilince genellikle kastedilen ilk şey, kötülüğü emreden nefse (Yûsuf, 12/53) ve şeytana karşı verilmesi gereken savaştır. Böyle zor bir savaşı yürüten sâlike de mücâhid veya ehl-i cihâd denir. Mutasavvıflar insanın en azılı düşmanının nefsi olduğunu ve dolayısıyla ona karşı açılan savaşın da en büyük savaş olduğunu söylerler. Onlar, cepheye düşmanla yapılan savaş küçük cihad (cihâd-ı asgar) olarak isimlendirirken en büyük düşman olan nefse karşı verilen savaşa da büyük cihad (cihâd-ı ekber) demişlerdir (Uludağ, 2006a: 440).

Tasavvuf tarihinin başlangıcından beri bir kısım tarikat çevrelerinde mücâhedeği yanlış anlayan ve yanlış uygulayan kişi ve zümreler olmuştur. Ancak bu konuda aşırı gidip ifrat noktasına düşenler, kâmil mürşitler tarafından gerekli müdahaleler yapılarak uyarılmıştır.

3.7. Halvet

Halvet, Arapça bir kelime olup, çevre ile her türlü ilişkiyi keserek yalnız kalıp تنها bir köşeye çekilmek demektir. Tasavvuf istilâhında ise, dervişlerin şeyhinden emir ya da izin alarak ibadet, zikir, murâkabe, riyâzet ve gönünü her türlü dünyevî heves ve isteklerden temizleyip benliğinden sıyrılmak için tek başına bir hücreye kapanmasıdır. Amaç, Allah'ın huzurunda olma bilincine, O'nunla halleşme ve manen sohbet etme durumuna ulaşmaktır (Ayverdi, 2006: 1161).

Halvet, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vahiy gelmeden önce Hira mağarasında uzlete çekilmesinden hareketle ortaya çıkmıştır. Hz. Musa'nın Tûr dağındaki kırk günlük Allah ile olan özel görüşmesinden esinlenerek genelde kırk güne hasredilmiş ve buna binaen de halvete erbain çıkarmak da denmiştir. Geçmiş dönemlerde hemen hemen tüm tarikatlarda var olan bu uygulama için dergâhlarda özel odalar bulundurulurdu. Ancak araştırma ve gözlemlere göre günümüz Türkiye'sinde bu uygulamanın pek kalmadığı söylenebilir (Cebecioğlu, 2005: 249).

İnsanın nefsinin arzuladığı şeylerin bir sınırı olmadığından, onun kontrol altında tutulması ancak güçlü bir irade eğitimi ile gerçekleştirilebilir. Bu eğitimin yapılabilmesi, uygun ortam ve şartların oluşturulmasına bağlıdır. Tarikatlardaki halvet uygulaması bu ihtiyaçtan hâsıl olmuştur. Halvete giren mürit, abdest, tuvalet, cuma ve bayram namazı gibi zaruri durumlar dışında bütün vaktini dar ve karanlık bir hücrede az uyku, bolca tefekkür, dua, ibadet ve zikir yaparak, insanlarla teması kesmiş olarak geçirir (Türk, 2002: 34).

3.8. Riyazet ve Çile

Riyazet lügatte; “egzersiz yapmak, serkeş atı evcilleştirmek ve yabani bir hayvanı ehlileştirme” gibi anlamlara gelir. Tasavvuf terimi olarak ise nefsin bitmek bilmeyen arzu ve isteklerini makul seviyeye getirmek amacıyla eğitmek için onu birtakım tabii ve meşru isteklerinden mahrum bırakmayı ifade eder. Riyazet ayrıca nefsin şehvete dönüşen beden ve dünya ile ilgili arzularını kırıp etkisiz hale getirmek için onu, aklın ve dinin tespit ettiği sınırlar içinde tutmaya çalışmak olarak da tanımlanmıştır (Uludağ, 2008a: 143).

Bir başka açıdan riyazet, Allah'ın emirlerine uyup yasakladıklarından sakınarak selim aklın çerçevesini çizdiği yolda yürümek için bütün kötülüklerin kaynağı konumundaki nefisle mücadele ve mücadele halinde bulunmak, ona muhalefet etmek demektir.

İslâm, nefsin haramlardan uzak tutularak terbiye edilmesini emretmiş; bu amaçla mekruh olan hususlardan dahi sakınılması tavsiye etmiştir. Riyazetin esası; nefsin temel isteklerinden olan yeme-içme ve cinsel arzularını, mal-mülk, makam-mevki, şan-şöhret gibi dünyevî talep ve tutkularını denetim altında tutmaktır. Bunu gerçekleştirmek için yemeyi, içmeyi, uyumayı, konuşmayı azaltarak zaruret ve ihtiyaç haliyle sınırlamaktır. Diğer taraftan da nefsi zor işlerle meşgul ederek onun hileleri karşısında uyanık olmak gerekir. Zira riyazetin amacı, müridin dinin emirlerine uyup, yasaklarından kaçınarak, daha iyi bir dinî hayat yaşamasını sağlamaktır.

Çile kelimesi ise Farsça “Kırk” anlamındaki çihl kelimesinden gelmektedir. Bu isimlendirme çilenin uygulamada kırk gün sürmesidir. Bundan dolayı Arap dili açısından baktığımızda da çile kelimesi yerine yine “kırk” anlamına gelen erbain kelimesinin kullanıldığını görürüz. Dervişlerin çile çıkarması için tekke, ribat, hankâh ve zaviyelerde özel olarak hazırlanan dar ve karanlık hücrelere çilehane veya halvethane denir (Eraydın, 1993: 315).

İnsan, nefsine hâkim olmak, kendisini disipline etmek, ruhunu arındırmak, kalp huzuru, keşfin açılması ve keramet sahibi olmak gibi farklı bir takım ahlâkî ve tasavvufî gayeler için çile çıkarabilir. Ancak sûfilerin önde gelenleri keşfin açılması ve keramet sahibi olmak gibi gayelerle çile çıkarmanın doğru olmadığı görüşündedirler. Çile uygulaması birçok şekilde yapılabilir. Bazı tekkelerde açlık, uykusuzluk, sürekli sükût ve tefekkür şeklinde çile yaptırılırken; bazılarında inzivaya çekilerek aralıksız ibadet, murakabe ve zikir yapma şeklinde gerçekleştirilir. Bazılarında ise uzun ve çetin sefer, çöllerde dolaşmak, kavurucu sıcaklarda güneş altında beklemek şeklinde uygulanır. Yine, mağaralarda yaşamak, bekârlık, et yememek, soğuk su içmemek, kendini hor hakir bir durumda bırakmak, yalın ayak baş açık vaziyette gezmek, tekkeye odun taşımak da başlıca çile çeşitleri olarak görülür. Ahmed Yesevî ve Yûsuf

Hemedânî’de olduğu gibi tekkede ya da evde bir mezar kazıp içinde yaşamak da özel bir çile şeklidir (Eraydın, 1993: 316).

4. SONUÇ

Her tarikatın, meşrebine göre kendine özgü sülûk uygulamaları söz konusu olduğundan seyr u sülûkun esaslarını çoğaltmak mümkündür. Biz bu makalemizde hemen hemen tüm tarikatlarda uygulama zemini bulmuş sülûk esasları üzerinde yoğunlaştık.

Nefsini terbiye ederek Hakka vuslat etmek isteyen kimsenin kendi iradesiyle karar verip öncelikle bir mürşide intisap ederek müritlik vasfını alması gerekir. Mürşit olarak kendisine intisap edilen kişinin de bu yolu bizzat kendisinin daha önceden kat etmiş olması gerekir. Mürit, mürşidine tam bir samimiyetle bağlanmalı ve onun ve isteklerine uygun davranışlar sergilemelidir. Böylece seyr sülûk esnasında yolun zorluklarından ve tehlikelerinden korunmuş olur ve vuslata ulaşır.

KAYNAKLAR

- ARVÂSÎ, A., (1991), *Tasavvuf Bahçeleri*, sadeleştiren: Necip Fazıl Kısakürek, Büyük Doğu Yay. İstanbul 123s.
- AYNÎ, M. A., (1985), *İslam Tasavvuf Tarihi*, sadeleştiren: H. R. Yanarlı, Akabe Yay. İstanbul 208s.
- AYVERDİ, İ., (2006), *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, 2. Baskı, İstanbul, 3c.
- BARDAKÇI, M. N., (2005), *Sosyo Kültürel Hayatta Tasavvuf*, Rağbet Yay., İstanbul, 367s.
- BÎCAN, Y. A., (1986). *Envârü’l Âşıkîn*, Sadeleştirenler: H. Mahmut Serdaroğlu, A. Lütfi Aydın, Çelik Yay., 5. Baskı, İstanbul, 723s.
- BUHÂRÎ, Muhammed b. İsmâil, (1999), *Sahîhu’l-Buhârî*, Dârü’s-selâm, Riyâd.
- CANBULAT, M., (2010), *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 744s.
- CEBECİOĞLU, E., (2005), *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yay., 3. Baskı, İstanbul, 741s.
- ÇAKIR, A., (2015), “Aziz Mahmud Hüdâyî’nin Ecvibe-i Mutasavvifâne’si ve Celvetiyye Tarikatının Bazı Esasları”, *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Sayı: 35, İstanbul, ss.59-96,
- ÇİFT, S., (2008), *Hakim Tirmizî Ve Tasavvuf Anlayışı*, İnsan Yay., İstanbul 429s.
- DİB (Diyanet İşleri Başkanlığı), (1993), Komisyon, Kur’ân-ı Kerim Meali, TDV Yay., Ankara.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş’as es-Sicistânî, (1999), *Sünenü Ebî Dâvûd*, Dârü’s-selâm, Riyâd.
- ERAYDIN, S., (1993), “Çile”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: VIII, ss. 315-316.
- GÜVEN, M. S., (1992), *Çeşitli Yönleriyle Aziz Mahmut Hüdâyî’nin Mektupları*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv. SBE, İstanbul, (237+193)s.
- HANBEL, A., (2013), *Müsned*, Ocak Yayıncılık, (Tercüme: Hüseyin Yıldız vd.), 21. Cilt, 14.929 s., Ankara.
- İZ, M., (1981), *Tasavvuf, Mâhiyeti, Büyükleri ve Tarikatler*, Med Yay., 2. Baskı, İstanbul, 294s.
- KARA, M., (2010), *Eşrefoğle Rumi*, TDV Yay. Ankara, 200s.
- KARAGÖZ, İ., (2010), *Dinî Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yay., Ankara, 744s.
- KOCA, F., (1999). “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: XIX, ss. 240-247.
- KOTKU, M. Z.,(1991), *Tasavvufi Ahlâk*, Seha Neşriyat, 6.Baskı, İstanbul, 6c.
- _____, (1992b), *Tevbe*, Seha Neşriyat, İstanbul,48s.

- KUŞEYRÎ, A., (2005), *Kuşeyrî Risâlesi (Sûfîlerin İnanç Ve Ahlâkı)*, Tercüme: Dilaver Selvi, Semerkand Yay., 2.Baskı, İstanbul, 759s.
- NEDEVÎ, A., (1967), *(Kitap ve Sünnetin Ruhuna Göre) Tasavvuf ve Hayat*, Tercüme: Mustafa Ateş, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul, 246s.
- ÖNGÖREN, R., (2013), “Zikir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: XLIV, ss. 409-412.
- ÖZKÖSE, K., (2012), *Tasavvuf El Kitabı*, Grafiker Yay., Ankara, 509s.
- PARLADIR, S., (1994), “Duâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: IX, ss. 530-535.
- SCHIMMEL, A., (2001), *İslamın Mistik Boyutları*, Trc.: Ergün Kocabıyık, Kabalcı Yay., İstanbul, 495s.
- SÜLEMÎ, E. A., (1981), *Tasavvufun Ana İlkeleri Sülemî'nin Risaleleri*, Trc.ve notlarla neşreden: Süleyman Ateş, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 368s.
- ŞEMSÜDDİN, M. N., (1973), *Tam Miftâhü'l Kulûb Kalblerin Anahtarı*, Çev.: Belirtilmemiş, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul, 642 s.
- TOPALOĞLU, B., (2012), “Tevbe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: XLI, ss. 279-283.
- TÜRK, İ., (2002), *Tarikatlar Öncesi Dönemde Mürşit-Mürid İlişkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniv. SBE, İzmir, 73s.
- ULUDAĞ, S., (1986), “Zikir”, *İslam Ansiklopedisi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı MEB Basımevi, Ankara, Cilt: XIII, ss. 135-136.
- _____, (1994), “Duâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: IX, ss. 535-536.
- _____, (1999), “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: XIX, ss. 247-248.
- _____, (2002), *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yay., Genişletilmiş Yeni Basım, İstanbul, 390s.
- _____, (2006), “Mücadele”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: XXXI, ss. 440-441.
- _____, (2008), “Riyazet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: XXXV, ss. 143-144.
- _____, (2009), “Sohbet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: XXXVII, ss. 350-351.
- _____, (2010), “Süluk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, TDV Yay., İstanbul, Cilt: XXXVIII, ss. 127-128.
- YILMAZ, H.K., 2010. *Ana Hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Neşriyat, 13.Baskı, İstanbul, 367s.